

SOCIALNA EKONOMIJA IN DRUŽBENA ODGOVORNOST: ALTERNATIVI GLOBALNI ANARHIJI NEOLIBERALIZMA:

Povzetek. *Prispevek obravnava premislek o socialni ekonomiji - in z njo povezanim družbeno odgovornim ravnanjem podjetij - kot o možnem odgovoru na težave, s katerimi se danes sooča hegemonistična neoliberalistična miselnost. Predvsem želi prikazati, da so spremembe obstoječega stanja mogoče s povezovanjem vseh pomembnih akterjev v družbi, saj je oblikovanje novih pomenov in odnosov zares možno le ob sodelovanju vseh: države, državljanov, tretjega sektorja in profitnega sektorja. Posebej izpostavlja nujnost, da se preskok v delovanju in razmišljanju znotraj profitnega sektorja zgodi od znotraj; da se torej sedanje prevladujoče razumevanje družbene odgovornosti kot vira diferenciacije spremeni v razumevanje družbene odgovornosti kot standarda poslovanja.*

Ključni pojmi: *socialna ekonomija, socialno gospodarstvo, družbena odgovornost podjetja, neoliberalizem, globalizem, tretji sektor*

952

Uvod

Znotraj teorije simboličnega intrakcionizma velja, da je človeško delovanje (tako na individualni, skupinski in socialni ravni) pogojeno s pomeni, ki jih pripisujemo stvarem oziroma objektom okoli nas. Čeprav se zdijo pomeni skozi ponavljajoče aktivnosti relativno stabilni in nespremenljivi, so ob novih okoliščinah ali izkušnjah posamezniki, skupine, institucije in družbe prisiljene v oblikovanje novih pomenov. Ti novi pomeni lahko vstopijo ali nadomestijo repertoar obstoječih pomenov in tako oblikujejo nove aktivnosti, odnose in socialne strukture (Blumer, 1969). Dogodek enajstega septembra 2001, ki ga je "sproducirala globalna anarhija" (Barber, 2001: 56), skupaj z računovodskimi škandali v največjih svetovnih korporacijah, predstavlja takšno novo okoliščino in izkušnjo, ki zahteva redefinicijo starih pomenov. Na simbolični ravni gre za prelomni trenutek, ko so se ljudje v zahodni civilizaciji bolj množično začeli zavedati posledic, ki jih je, zlasti v obdobju zadnjih dveh desetletij, prinesla neoliberalistična globalizacija. Jasno

* Mag. Klement Podnar, asistent na Fakulteti za družbene vede v Ljubljani.

Urša Golob, univ.dipl.ekon., podiplomska študentka na Fakulteti za družbene vede in svetovalka v družbi Korpus.

postaja, da hegemonistični model gospodarskega razvoja, ki ima svoje korenine v globalizaciji kapitalizma, prinaša vedno bolj neobvladljive posledice, ki se kažejo v kopičenju kapitala v rokah nekaterih posameznikov na eni strani ter visokih stopnjah nezaposlenosti in hude revščine na drugi, kar vodi v nestabilnost (Rugina, 1998; Arruda, 1999; Viveret, 2001; Passet, 2001; Steger, 2002). Neučinkovitost delovanja socialnih varnostnih mehanizmov, ki naj bi blažili *laissez-faire* politiko, ima posledice za milijone ljudi, ki doživljajo gospodarsko in družbeno izolacijo. Mlade generacije, ki jih preveva malodušje, velika ogroženost naravnega okolja, grožnje o izumrtju rastlinskih in živalskih vrst na planetu; vse to so le nekateri indikatorji, ki nakazujejo, da sedanji neoliberalistični model gospodarske ureditve svetu prinaša vse manj pozitivnih stvari in da je še tako stabilne obstoječe pomene, kot se udejanjajo v neoliberalizmu, potrebno spremeniti.

V našem prispevku želimo prikazati, da so spremembe obstoječega stanja možne s povezovanjem vseh pomembnih akterjev v družbi: tretjega sektorja, države, državljanov in profitnega sektorja, ki so glavni akterji za udejanjenje socialne ekonomije. Posebej pomemben je pri tem profitni sektor, ki je zaradi okoliščin pravzaprav najbolj prisiljen k oblikovanju novih pomenov. Naša teza je, da se sprememba v razmišljanju profitnega sektorja, ne glede na zunanje pritiske, vendarle mora zgoditi od znotraj, to pa lahko dosežemo prek neoliberalističnega razumevanja družbene odgovornosti kot konkurenčne prednosti, ki se mora preleviti v splošno sprejeti standard. Pri tem je pomembno, da gre za pot evolucije in ne revolucije.

Neoliberalizem in njegove kritike

Neoliberalizem lahko opredelimo kot sklop ekonomskih politik, ki so se razširile zlasti v obdobju teacherizma in reganizma (Martinez in Garcia, 2000). Centralna vrednota neoliberalizma je ideja o konkurenci (George, 1999; Steger, 2002) oz. pravilo prostega trga (Martinez in Garcia, 2000). Poleg te osnovne značilnosti, ki za t.i. kapitalistični sektor (Tomas Carpi, 1997) oz. kapitalistični pol (Nyssens, 1997) pomeni popolno nevmešavanje države, je neoliberalizem mogoče okarakterizirati še s pojmi, kot so deregulacija, privatizacija, zmanjševanje javnih izdatkov za socialo in izničevanje koncepta "skupnosti" (Martinez in Garcia, 2000).

Svoje ideje neoliberalizem črpa iz liberalističnih idealov britanskih filozofov osemnajstega stoletja, še posebno Smitha in Ricarda (Steger, 2002). Ena ključnih misli Adama Smitha je bila nevmešavanje države na področju gospodarstva. Bil je mnenja, da je prosta trgovina najboljši način za gospodarski razvoj neke države (Smith, 1952). Posebej v Združenih državah, pa tudi v Angliji, je liberalizem postal prevladujoč v začetku devetnajstega stoletja in je trajal vse do velike gospodarske krize v tridesetih letih dvajsetega stoletja. Številni ekonomisti tistega časa so inspiracijo za svoja razmišljanja iskali pri Adamu Smithu, med njimi tudi eden večjih zagovornikov liberalizma Milton Friedman (Thanawala, 2001).

Vzpona obeh, liberalizma in njegove "neo" različice, sta bila pospremljena z velikimi dogodki - industrijsko revolucijo na eni in informacijsko revolucijo na drugi strani. Če torej za liberalizem lahko rečemo, da je svoj razmah doživel z vzpo-

nom masovne produkcije in začetkom masovne potrošnje, pa za neoliberalizem velja, da je svoj resnični vzpon dosegel v zadnjih dveh desetletjih skupaj s konceptom globalizacije, ko so zahodne države začele s podpisovanjem prostotrgovinskih sporazumov in s povečanim tokom ekonomskih resursov prek nacionalnih meja (Steger, 2002). Z vedno hitrejšim razvojem informacijske tehnologije in posledično nižjimi stroški transporta in komuniciranja ter padcem neučinkovitih gospodarskih sistemov nekdanjih komunističnih držav, je liberalna miselnost na področju ekonomije dobila nove razsežnosti. Za neoliberalne globaliste je značilno, da model gospodarske ureditve, ki temelji na klasičnih liberalističnih načelih, prilagajajo globalnemu okviru¹. Globalizacija zanje pomeni, da bo celoten svet deležen prednosti liberalizacije trga: dviga življenjskega standarda, gospodarske učinkovitosti, posameznikove svobode in demokracije ter tehnološkega razvoja (Steger, 2002: 12). Združevanje "starih" idej z novim pojavom globalizacije, ki jo je omogočila informacijska revolucija, nekateri avtorji označujejo kot "nova ekonomija" (Steger, 2002), spet drugi kot "informacijski kapitalizem" (capitalisme informationnel) (Viveret, 2001).

Kljub vsem "domnevno" pozitivnim lastnostim proste trgovine, prostega pretoka kapitala itd., pa vedno več avtorjev (Rugina, 1998; Room, 1999; Viveret, 2001; Passet, 2001; Thanawala, 2001; Sethi, 2002...) opozarja na neučinkovitost in negativne posledice hegemonističnega modela svetovnega gospodarstva. Tako Viveret (2001: 46) govori o pasteh globalizacije, kjer je neoliberalistični sistem nesposoben ali nevoljan rešiti nekatera vprašanja, ki zadevajo ekološke probleme, organiziran kriminal in pravni ter finančni sistem. Passet (2001: 28) opozarja na veliko neenakost in nestabilnost, ki ju povzročata prost pretok kapitala. Pri tem navaja, da kar 80 odstotkov neposrednih tujih naložb (IDE - Investissement Direct à l'Étranger) roma v t.i. triado; v ZDA, EU in na Japonsko (Passet, 2001: 28). Pripominja, da tudi Mednarodni finančni sklad in Svetovna banka s svojimi programi dobesedno ogrožata vsakršno možnost rasti in razvoja v nerazvitem delu sveta (Passet, 2001: 28). Kritikam se pridružuje Sethi (2002: 90) z opozorilom, da je ena od negativnih strani globalizacije tudi izginjanje političnih meja in zmanjševanje vladnega nadzora znotraj držav, kar s pridom izkoriščajo velike multinacionalne korporacije.

Thanawala (2001) se pri kritiki obstoječe mednarodne ekonomije opira na mnenja različnih moralnih avtoritet kot je npr. papež Janez Pavel II, pa tudi na predstavnike svetovnih institucij, ki sicer zagovarjajo načela neoliberalizma, Mikea Moora, direktorja Svetovne trgovinske organizacije in Michaela Camadessusa, direktorja Mednarodnega denarnega sklada. Oba sama priznavata neučinkovitost organizacij, ki jih vodita. Avtor navaja nekatere empirične podatke o revščini in distribuciji bogastva (Thanawala, 2001: 853). O revščini in socialni izključenosti kot posledici globalizacije neoliberalizma govori tudi Room (1999).

---

¹ Eden takšnih poskusov je tudi t.i. "washingtonski konsenz" (1989). Izraz je skoval ameriški ekonomist John Williamson, pod njim pa se skriva deset priporočil, ki sta jih sprejela Svetovna banka in Mednarodni denarni sklad in so namenjena državam v tranziciji (Rusija, države Latinske Amerike, vzhodne Evrope...). Vsebina konsenza poudarja omejevanje države na račun trga, bistvo pa se skriva v liberalizaciji, privatizaciji in strogi davčni ter monetarni politiki (Horvat, 1998; Naim, 2000).

Svoja razmišljanja in videnje sodobne kapitalistične ureditve, ki v marsičem sovpadajo z že zapisanim, skuša Rugina strniti v nekaj točkah. Pravi, da (1) moderni kapitalizem ne more rešiti težav z gospodarsko in finančno stabilnostjo, saj se nenehno sooča s krizami; (2) ne premore dovolj pravičnosti pri produkciji in distribuciji bogastva, (3) izpostavljen je nenormalni koncentraciji ekonomske in finančne moči v rokah maloštevilnih institucij, ki prakticirajo "tržne strategije" na račun velike množice potrošnikov; (4) na borzah obstajajo velike špekulacije o rasti in padcu cen, ki so dodaten vir nestabilnosti; (5) t.i. socialna država je v modernem kapitalizmu neučinkovita; stalno povečuje svoj dolg in stroške njegovega upravljanja (Rugina, 1998: 879-80).

Podobno kot Rugina, tudi Arruga (1999) opozarja na neučinkovito vlogo posameznih držav v neoliberalistični ureditvi. Meni, da država v sistemu, ko je "prosti trg zopet predstavljen v svetu kot edini pravični in pošteni razporejevalec resursov, investicij in bogastva" (Arruga, 1999: 1), nikakor ni deus ex machina, temveč zgolj protektor in dobrotnik neoliberalističnih interesov. Arruga (1999) je prepričan, da bo država v tej vlogi vse dokler bo obstajal neoliberalistični globalizem. "Logika neoliberalističnih reform ni, da se izvajajo ločeno od države, temveč da ji pripišejo vlogo, ki jo mora po mnenju kapitalistov prostega trga igrati" (Arruga, 1999: 2). Avtor pri tem navaja štiri vloge države znotraj obstoječega sistema: (1) država kot blažilec in represor socialnih nemirov; (2) država kot garant svobode trga; (3) država kot vir subvencij za zasebni sektor in (4) država kot zakonit dejavnik podrejene globalizacije manj razvitih gospodarstev (Arruga, 1999: 2).

O'Boyle (1999) za razliko od večine avtorjev, ki se sprašujejo predvsem o praktičnih posledicah obstoječega ekonomskega sistema, nepopolnosti prevladujoče usmeritve ocenjuje tudi na ravni teorije. Meni, da je ena od težav prevladujočega ekonomskega razmišljanja njegov pozitivizem, ki po mnenju socialnih ekonomistov temelji na določenih (napačnih) prepričanjih (in ne na dejstvih), ki jih je ta del ekonomistov sprejel za osnovo, na kateri gradi svoje razmišljanje (O'Boyle, 1999: 46). Pri tem se infiltriranja "napačnih" prepričanj v svoje delo sploh ne zavedajo, temveč so "v svoja razmišljanja prepričani, saj zanje uporaba znanstvenih metod pomeni tudi, da so bile ipso facto vse nepravilne sodbe iz njihovega dela izbrisane" (O'Boyle, 1999: 47).

S tem ko omenjeni avtorji opozarjajo na številne nepopolnosti obstoječega prevladujočega gospodarskega sistema, hkrati ugotavljajo, da je prišel čas, ko je vendarle potreben nek prehod k bolj demokratičnemu in socialno usmerjenemu ekonomskemu sistemu, ki bi prevladal tako v teoriji kot v praksi in kot alternativo obstoječemu sistemu največkrat omenjajo pojme kot so socio-ekonomija, socialna ekonomija, nova socialna ekonomija in ekonomija solidarnosti (Rugina, 1998; Lutz, 2000).

Razvoj in pojmovanje socialne ekonomije

Temelje socialne ekonomije lahko zasledimo že v devetnajstem stoletju pri švicarskem ekonomistu Sismondiju, "staremu očetu" socialne ekonomije (Thanawala,

2001; Pressman, 2001). Pri tem Pressman (2001), ki povzema po Lutzovi knjigi *Economics for the Common Good* (1999), navaja še dva avtorja: Ruskina s konca devetnajstega stoletja in Hobsona z začetka dvajsetega stoletja. Ruskin je v svojem delu, nastajalo je ravno v času, ko je industrializacija že zajela Veliko Britanijo, nasprotoval individualnim lastnim interesom, ki naj bi po mnenju liberalistov prinašali najboljše za celotno družbo (Pressman, 2001: 111). Hobson je pri razmišljanju o marginalizmu in neoklasični ekonomiji, ki je v tistem času dobivala peruti, nasprotoval zlasti Marshallu in Pigouju, pri čemer je zagovarjal tezo, da je človeška dobrobit pomembnejša od ekonomske (Pressman, 2001: 111).

Nitch (2000) pa zanimivo navaja, da so s poskusom legitimiziranja polja socialne ekonomije številni avtorji v t.i. "mainstream" ekonomistih skušali iskati ideje socialne ekonomije, med drugim tudi pri Adamu Smithu, Karlu Marxu, Johnu M. Keynesu in Josephu A. Schumpetru. Pri tem avtor pravi, da so pozabili na nekatere avtorje, ki so po njegovem mnenju zares prispevali k socialni ekonomiji: Léon Walras (označi ga kar kot *économiste sociale par excellence*), François Quesnay, J.B. Say, Friderich von Wieser in Kunt Wicksell (Nitsch, 2000: 739). Zgodovino socialno ekonomske misli razdeli v tri dekade: prva, ki naj bi obsegala koncepcijo in konfirmacijo socialne ekonomije in je trajala od 1736 do 1844), druga, kjer gre za delovanje socialne ekonomije znotraj prevladujoče klasične misli (1874-1932) in prinese nekaj "resničnih" imen, vpletenih v socialno ekonomijo (Walras ipd.) ter tretja, ki jo poimenuje ameriška triada (Bye, Bowen in Clark) in je potekala od 1936 do 1950 (Nitsch, 2000).

V tretji dekadi je eden od t.i. ameriške triade ekonomist Raymond Bye, sicer manj znan, a zato nič manj pomemben za temelje socialne ekonomije, ki je svoje razmišljanje o socialni ekonomiji strnil v prispevku *Some Criteria of Social Economy* (1944). Avtor je po našem mnenju zanimiv zlasti zato, ker v socialni ekonomiji vidi pojem, ki je (med pojmi kot so politična ekonomija, nacionalna ekonomija ali zgolj ekonomija) edini primeren za označevanje narave ekonomije, saj poudarja socialno noto, ki bi jo morali po njegovem mnenju vsebovati vsi ekonomski procesi (Bye, 1944: 1).

Bye (1944) govori o treh principih, ki naj bi bili osnova procesov v socialni ekonomiji. Med njimi sta za naše razmišljanje najpomembnejša dva: izbira želja in presežna koristnost (Bye, 1944: 1). Ko govori o izbiri želja, Bye poudarja pomen hierarhije želja oz. potreb: "potrebe je potrebno zadovoljiti v vrstnem redu njihove pomembnosti" (Bye, 1944: 1). Pri tem izpostavlja bazične potrebe: potrebo po hrani, obleki in bivališču; sprašuje pa se tudi, čigave potrebe so najpomembnejše: "bi morali vse obravnavati enako ali so nekateri za družbo bolj pomembni kot drugi in imajo njihove potrebe prednost?" (Bye, 1944: 2). Zanimivo za današnji čas - zlasti v povezavi s perečimi problemi delovne sile v tretjem svetu (s t.i. *sweat shops*) je Byejevo razmišljanje o presežni koristnosti, kjer pripominja, da bi aplikacija presežne koristnosti morala upoštevati tudi vprašanja, kot so dolžina delavnika, zdravje in varnost delavcev pri delu, pa razmere, ki vladajo na področju zaposlovanja žensk in otrok (Bye, 1944: 4) - nadvse aktualno vprašanje tudi danes.

S svojim razmišljanjem Bye postavlja elemente t.i. koncepta socialne ekonomije v nastajanju, hkrati pa v nadaljevanju že sam anticipira nekatere kritike (Bye,

1944), da so njegova razmišljanja morda preveč neotipljiva in meglena, da bi jih bilo moč aplicirati v realnem svetu, in dodaja, da je vendarle najprej potrebna koncepcija idej, da bi lahko sploh razmišljali o njihovi uporabi (Bye, 1944). Njegov prispevek je zato moč razumeti ravno na ta način: kot poskus nizanja nekaterih idej, ki bi privedle do teoretskih konceptov oz. osnov za aplikativno ekonomijo.

Čeprav je morda videti, da so nekatera Byejeva razmišljanja nekoliko zastarela ali morda celo preveč ortodoksna, so pravzaprav dokaj skladna z osnovami socialne ekonomije, kot jo razumejo nekateri novejši avtorji. Socialna ekonomija (in/ali socialno gospodarstvo, pa tudi ekonomija solidarnosti) ima v literaturi precejšnje število opredelitev (Tomas Carpi, 1997; Westerdahl in Westlund, 1998; O'Boyle, 1999; Lutz, 2000; Nitsch, 2000; Thanawala, 2001; Pressman, 2001), iz katerih je razvidno, da se mora pojem razumeti vsaj dvoplastno. Prva konceptualizacija je na ravni aplikativne ekonomije, ki vključuje celotno gospodarstvo (Bye, 1944; O'Boyle, 1994; Rugina, 1998; Nitsch, 2000), druga pa se veže zgolj na del gospodarstva, ki ga nekateri avtorji imenujejo kar tretji ali neformalni sektor oz. celo ljudska ekonomija (Nyssens, 1997; Tomas Capri, 1997; Westerdahl in Westlund, 1998...). O'Boyle (1994, 1999) in Pressman (2001) poleg tega opozarjata še na t.i. filozofsko osnovo, ki bi jo lahko uvrstili nad obe zgoraj navedeni pojmovanji in zadeva teoretske razmisleke o socialni ekonomiji oz. principe, na katerih temelji teorija socialne ekonomije. Poleg filozofske osnove O'Boyle po Watersu navaja še opisovanje značilnosti ekonomije oz. gospodarstva (kar do neke mere sovпада z aplikativno ekonomijo) in socialno ekonomsko politiko, ki se veže na izkustveno domeno (udejanjanje v praksi - npr. t.i. tretji sektor) (O'Boyle, 1994: 287). Skupno vsem opredelitvam je, da poudarjajo socialno in etično funkcijo ekonomije - na pojave naj bi gledala skozi socialne in etične oči - pri tem pa postavljajo v ospredje obče dobro oz. obče družbene koristi.

“Socialna ekonomija skuša maksimirati človeško dobrobit v najširšem možnem smislu, pri tem prepoznava obče koristi in ekonomski analizi dodaja socialno noto” (Pressman, 2001: 110). O'Boyle (1999) razmišlja na podoben način, ko pravi, da ima socialna ekonomija za osnovo razmišljanje o ljudeh, še posebno jo zanima ekonomske okoliščine tistih, ki so najbolj potrebni pomoči. Pripominja, da je ena izmed osnovnih napak prevladujoče ekonomske misli njena usmerjenost v mikroekonomijo ter poudarjanje individualnih delovanj in učinkov, medtem ko je za socialno ekonomijo pomembnejša človeška solidarnost (ki jo mikroekonomija v celoti zanika) in socialna narava nasploh (O'Boyle, 1999: 49). Podobno postavlja v središče socialne ekonomije socialni pogled tudi Rugina, pri tem pa poudarja pomen etike, ki ga mora sprejeti ekonomska veda, tako da sprejme socialne, objektivne in skupinske vrednote proučevanja (Rugina, 1998: 875).

Bolj izkustveno govorijo o socialni ekonomiji avtorji, ki sodijo v drugo konceptualizacijo in poleg širših etičnih in socialnih vidikov poudarjajo zlasti njeno redistribucijsko funkcijo in funkcijo zadovoljevanja potreb. Nyssens (1997) med drugim opozarja, da je namen socialne ekonomije zadovoljiti nezadovoljene potrebe, Westerdahl in Westlund (1998) govorita v povezavi s socialno ekonomijo o pojmih, kot so recipročnost, redistribucija in kooperacija, Tomas Carpi (1997) pa poudarja osebne odnose, zaupanje in participacijo kot osnove, po katerih se ta razlikuje od neoliberalistične usmeritve.

Posameznik in njegove potrebe v pojmovanju socialne ekonomije

Za razumevanje temeljev socialne ekonomije, ki se zrcalijo v pojmih kot so: osebni odnosi, recipročnost, participacija, solidarnost ipd. (Tomas Carpi, 1997; Sauer, 1997; Westerdahl in Westlund, 1998; O'Boyle, 1999), si zasluži posebno obravnavo nov pogled in drugačno videnje posameznika znotraj socialne ekonomije v primerjavi z neoklasičnim pristopom (O'Boyle, 1994). Pri tem O'Boyle (1999) poudarja zlasti osnovno razliko v pojmovanju posameznika. Znotraj socialne ekonomije je posameznik razumljen kot individualno in hkrati socialno bitje, medtem ko ga neoliberalizem (zlasti mikroekonomija) vidi zgolj kot individualista in se osredotoča le na njegova individualna dejanja (O'Boyle, 1999: 49). Pojmovanje posameznika kot socialnega bitja je pomembno za ustvarjanje občega dobrega, ki ga po O'Boylevem prepričanju ni moč zagotoviti s prizadevanjem za individualno dobro, temveč samo s solidarnostjo in kolektivnimi dejanji (O'Boyle, 1999: 51). Ta so za potreben prehod k drugačnemu premisleku o delovanju družbe nujna, saj solidarnost povezuje posameznike v skupnosti ali skupine, kar jim omogoča, da se postavijo po robu in se soočijo z ekonomskimi, političnimi in socialnimi problemi (Cook, 2001). Neoliberalizem pa nasprotno zagovarja pojem racionalnega človeka (*homo economicus*), ki namesto, da bi se za doseg skupnih ciljev trudil skupaj z drugimi posamezniki, zasleduje le lastne interese (Cook, 2001) pri tem pa spregleda socialno komponento.

Čeprav se posameznik pogosto res odloča na podlagi lastnih interesov in zadovoljuje lastne potrebe, pa je vendarle vpet v družbeno okolje in je v določenih primerih pripravljen zadovoljiti potrebe drugih ali pa se odločati na podlagi skrbi za širšo dobrobit (O'Boyle, 1994). Vsekakor je na posameznika potrebno gledati kot na bitje z emocijami, družbenimi vezmi, prepričanji, pričakovanji in, najpomembnejše, s čutom za moralnost (Lutz, 2000: 346). Fehr in Fischbacher glede tega pripominjata, da v družbi v resnici lahko "najdemo številne posameznike, ki izražajo socialne preference, kar pomeni, da niso motivirani le preko lastnega materialnega interesa" (Fehr in Fischbacher, 2002: 1), ampak jih zanima tudi dobrobit drugih. Da je sodobna družba resnično začela delovati v tej smeri in se približala "postkonvencionalni stopnji moralnosti", kar je po Habermasovem mnenju pogoj za solidarnost, ki je "funkcija simbolno doseženega konsenza o normah in vrednotah" (Cook, 2001: 96), dokazujejo številne skupine in organizacije ter pritiski potrošniških skupin, ki se zavzemajo za boljše življenje vseh ljudi (Klein, 2001). Pri zavezah, ki združujejo svoje moči v boju proti obstoječemu gospodarskemu sistemu, je zanimiva predvsem njihova eklektičnost. Povezujejo se t.i. antiglobalisti, potrošniške skupine, delavski aktivisti, študentje, ki demonstrirajo proti izkoriščanju delavcev v tretjih državah, okoljevarstveniki, borci za pravice živali, zagovorniki odpisa dolga revnim državam, feministke in aktivisti za človekove pravice (Steger, 2002: 119). Čeprav morda z različnimi parcialnimi cilji, pa vendar z nekim konsenzom o osnovnih vrednotah, želijo s sodelovanjem doseči skupen globalni cilj, nekakšen "globalni new deal" (Steger, 2002: 145). Del prizadevanj pa je nase prevzela tudi cvetoča socialna ekonomija, ki se udejanja v praksi (Tomas Carpi, 1997; Nyssens, 1997...) in nedvoumno priča o novi solidarnosti med posamezniki.

Socialna ekonomija v praksi: tretji sektor

V družbah, tako razvitejših severnih dežel kot manj razvitih južnih, se oblikujejo številne ekonomske aktivnosti, ki niso neposredno povezane s profitnim sektorjem, državo ali javnimi ustanovami. Te aktivnosti se porajajo kot konkretni odgovor na težave, s katerimi se soočata neučinkovit gospodarski sistem in država. Avtorji omenjen pojav najpogosteje označujejo z izrazom socialna ekonomija (gospodarstvo), pa tudi tretji sektor, idealistični sektor, neformalna ekonomija ipd. (Westerdahl in Westlund, 1998: 194). Večina avtorjev (npr. Fontan in Shragge, 1997; Tomas Carpi, 1997; Westerdahl in Westlund, 1998), ki se za poimenovanje fenomena nagibajo k pojmu socialna ekonomija, svoje razloge išče v zgodovinskem razvoju termina. Hkrati pa avtorji opozarjajo na razliko med starimi in novimi oblikami socialne ekonomije in nove oblike raje poimenujejo nova socialna ekonomija (Fontan in Shragge, 1997; Nyssens, 1997; Westerdahl in Westlund, 1998). Opredelitev socialne ekonomije po mnenju Levesqueja in Vaillancourta v praksi pomeni "tisto sfero, ki jo sestavljajo podjetja in organizacije in se razlikuje po svojem cilju, ki je formiranje združb posameznikov in ne delničarjev... in proizvaja dobrine, da bi zadovoljila potrebe članov te združbe" (Fontan in Shragge, 1997: 17). Avtorja navajata tudi tri tipe organizacij, ki jih lahko združimo pod opredeljeni pojem: (1) kooperacijske in neprofitne skupine, ki zagotavljajo različne storitve, (2) podporna infrastruktura, kot npr. družbe, ki spodbujajo gospodarski razvoj skupnosti, tako da pomagajo pri razvoju podjetij v socialni ekonomiji in razvoju lokalnih skupnosti ter (3) organizacije, ki delujejo znotraj socialne integracije, tako da pomagajo pri razvoju lokalnih restavracij in mini podjetij (Fontan in Shragge, 1997: 17). Nyssens (1997: 180) pripominja, da je posebnost organizacij nove socialne ekonomije njihovo osnovanje na treh ključnih dimenzijah, ki se med seboj prepletajo in dopolnjujejo: voluntarizem (ustvarjanje socialnih omrežij, pomoč v stiski ipd.), tržna orientiranost (prodaja izdelkov in storitev na trgu) in netržna usmerjenost (subvencije, pridobljene iz javnega sektorja).

Zanimiv je tudi sumaričen pregled karakteristik nove socialne ekonomije, kot jih predstavljata Westerdahl in Westlund (1998). Pravita, da nova socialna ekonomija (1) sestavlja ekonomsko področje, ki je vzporedno profitno naravnanim delom tržne ekonomije in aktivnostim, ki se odvijajo v javnem sektorju, (2) ne pripada ustvarjenim skupnim prizadevanjem podjetij in potrošnikov ali kakšni drugi klasični ekonomski aktivnosti, (3) ima lokalne korenine in demokratično strukturo (npr. en človek en glas ali drugo podobno obliko lastništva in vplivanja) in (4) zakonske oblike združevanj se spreminjajo in so postranskega pomena (Westerdahl in Westlund 1998: 197).

Za organizacije, ki delujejo znotraj socialne ekonomije, je značilna prevlada medosebnih odnosov, etike in zaupanja, ne pa maksimiranje politične moči in kopičenje denarja, kar je v osnovi značilno za profitni sektor in državo (Tomas Carpi, 1997: 250). Temu Nyssens dodaja, da njihova gonilna sila pravzaprav temelji na recipročnosti, njihova ekonomska aktivnost pa izvira iz mreže socialnih povezav (Nyssens, 1997: 180). Skupine in organizacije, ki nastajajo pod okriljem socialne ekonomije, ponujajo povsem praktično "možnost konstruiranja nove medna-

rodne ekonomije in političnega okvira, ki bi temeljil na globalni redistribuciji bogastva in moči" (Steger, 2002: 85).

Vezi med tretjim sektorjem, državo, korporacijami in posamezniki pri uveljavljanju socialne ekonomije

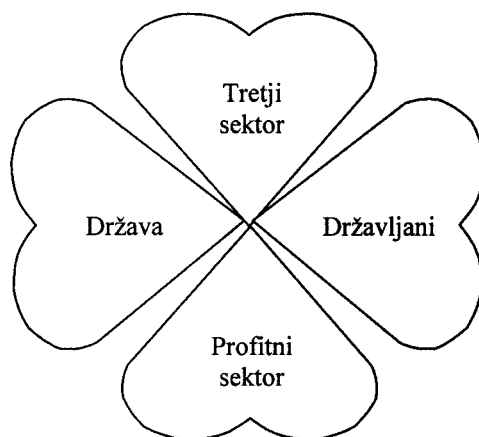
Nedvomno drži, da je bistvo socialne ekonomije sinergija med ekonomskim in socialnim (Tomas Carpi, 1997; Nyssens, 1997), v čemer se bistveno razlikuje od neoliberalizma, ki se, namesto na človeka, osredotoča na stvari, ki jih je mogoče kvantificirati. "Družbenost" socialne ekonomije se kaže tudi v razumevanju ravnovesja na trgu, ki ga pojmuje kot dogovor med kupci in prodajalci (O'Boyle, 1999), medtem ko neoliberalizem govori o ravnovesju med ponudbo in povpraševanjem na abstraktni ravni (Samuelson in Nordhaus, 1995). Motiv delovanja gospodarstva je znotraj socialne ekonomije skrb za obče dobro, neoliberalizem pa zagovarja alokacijo bogastva skozi zadovoljevanje interesov posameznikov. Posameznik je v socialni ekonomiji razumljen kot socialno bitje, v neoliberalističnem pojmovanju pa kot individualist, ki sledi le lastnim interesom (O'Boyle, 1994). Za socialno usmerjeno gospodarstvo je značilna socialna država, medtem ko je za neoliberalistično pojmovanje država pospeševalec liberalizacije gospodarstva in zaščitnik svobode trga. Bistveno razliko je zaznati tudi v videnju podjetja kot celice v gospodarstvu. Ta mora po prevladujočem in na tem področju posebej zakoreninjenem prepričanju neoliberalizma maksimirati profit in v prvi vrsti skrbeti za interese delničarjev, alternativni socialnoekonomski pogled pa poudarja vlogo podjetja kot akterja pri reševanju socialnih problemov in zaščiti pravic številnih deležnikov.

Tabela 1: Primerjava med neoliberalizmom in socialno ekonomijo

	<i>Neoliberalistično pojmovanje</i>	<i>Socialnoekonomsko pojmovanje</i>
<i>Središče</i>	Ravnotežje ponudbe in povpraševanja	Sporazum med prodajalci in kupci
<i>Motiv</i>	Zadovoljevanje interesov posameznikov/Akumulacija bogastva	Skrb za obče dobro/Redistribucija bogastva
<i>Delovanje</i>	Konkurenca	Konkurenca in kooperacija
<i>Odnos do okolja</i>	Okolje kot vir resursov	Skrb za ohranitev okolja
<i>Posameznik</i>	Homo economicus	Homo socio-economicus
<i>Država</i>	Zaščitnik svobode trga	Socialna država
<i>Podjetje</i>	Zasledovalec profita in zaščitnik interesov lastnikov	Zaščitnik pravic deležnikov in akter pri reševanju socialnih problemov

Če torej izhajamo iz sinergije med ekonomskim in socialnim, ki opredeljuje socialno ekonomijo, lahko zaključimo, da je za udejanjenje socialne ekonomije nujno povezovanje in aktivno, vzajemno sodelovanje tretjega sektorja, države, korporacij (formalne veje gospodarstva) (Fontan in Shragge, 1997; McClintock, 1999) in posameznikov oz. državljanov. Nekoč morda precej heretična misel, ki pa se s spreminjanjem pomenov o in v družbi vedno bolj kaže kot ena od alternativ je, da mora socialna ekonomija, kot jo razumejo avtorji, ki pišejo o socialni ekonomiji v praksi, postati nova gospodarska ureditev (Fontan in Shragge, 1997), ki temelji na drugačnih, za družbo in naravo sprejemljivejših pomenih ekonomije od do sedaj prevladujočih. Ključ do nje se skriva v vzajemnem delovanju in sodelovanju vseh že omenjenih akterjev, kar prikazuje model štiriperesne deteljice socialne ekonomije.

Slika 1: Štiriperesna deteljica akterjev socialne ekonomije

Če bi želeli oceniti možnost prevlade takšne nove gospodarske ureditve skozi perspektivo štiriperesne deteljice socialne ekonomije, lahko iz številnih formalnih, pa tudi neformalnih gibanj vidimo, da je moč boja proti obstoječemu, v mnogem nepravilnem gospodarskem sistemu, precej porasla (Klein, 2001). Posamezniki, med njimi tudi vedno bolj potrošniki, si prizadevajo za pravičnejši svet, čeprav to morda izhaja iz skrbi za lastno dobro, počutje in čisto vest (Klein, 2001). Nedavna raziskava v ZDA pod okriljem raziskovalnega podjetja Gallup je pokazala, da imajo državljani manj zaupanja v korporacije kot v katerokoli drugo institucijo, in da se korporacije vedno pogosteje soočajo s pritiski, ki od njih terjajo družbeno angažiranost (Mohr et al., 2001: 45).

Ob prizadevanjih običajnih državljanov je nadvse aktiven tretji sektor, ki pod okriljem skriva številne organizacije, katerih cilj ni profit, ampak skrb za posameznike v stiski in služenje skupnosti. Svojo vlogo začenejo razumeti tudi države, ki že gledajo na tretji sektor kot na socialnega partnerja in mu priznavajo njegovo vlogo v družbi (Fontan in Shragge, 1997), hkrati pa tudi že nekatere naddržavne

tvorbe in institucije spoznavajo škodljive razsežnosti "nadvlade" večnacionalnih korporacij in s sprejetimi konvencijami in standardi skušajo prisiliti korporacije k družbeno odgovornem ravnanju (Frankental, 2001). Evropska komisija je leta 2001 izdala tudi t.i. Green Paper, o evropskem okviru družbene odgovornosti korporacij, ki predstavlja pomemben korak Evropske unije pri obravnavanju problemov glede družbene odgovornosti korporacij². Slednje predstavljajo največji problem za udejanjanje nove gospodarske ureditve, saj so pogonska sila za akumulacijo zasebnega kapitala in poosebljenje obstoječega gospodarskega sistema, zato pa je njihova vloga pri prizadevanju za pravičnejšo globalizacijo in ustvarjanje svetovnega ravnovesja ključna. Kot poudarja Cragg (2001), pa je kakršnakoli velika sprememba v razmišljanju korporacij nujno plod premisleka znotraj poslovne sfere, čeprav morda spodbujena s strani drugih sektorjev.

Družbeni odgovornosti korporacij naproti

Ob prevladujočem neoliberalističnem mikroekonomskem razumevanju podjetja pa takšna neposredna družbena in okoljska angažiranost korporacij nikakor ni samoumevna. Če že govorijo o družbeni odgovornosti, je današnjim neoliberalističnim zagovornikom še najbližje Friedmanovo razmišljanje, ki ga je predstavil v svojem članku, objavljenem leta 1970 v New York Timesu in nosi naslov: Družbena odgovornost podjetij je povečevanje lastnega profita (Ostas, 2001; McWilliams in Siegel, 2001). Friedman v omenjenem prispevku v že ničkolikokrat citiranem in prirejenem citatu pravi, da je "primeren družbeni cilj za menedžerja korporacije ustvariti karseda veliko denarja, ob tem pa upoštevati osnovna družbena pravila, tako zakonska kot etična" (Ostas, 2001: 263). Največja težava ne tako dolgo nazaj je bila, da velike korporacije zaradi razraščeniosti prek nacionalnih meja in nacionalnih zakonov, s svojimi proizvodnimi obrati v državah tretjega sveta, pri poslovanju pogosto niso upoštevale niti zakonskih kaj šele etičnih načel (McClintock, 1999; Sethi, 2002). Globalizacija je oslabilo moč posameznih nacionalnih držav, ki niso več sposobne v potrebnem okviru regulirati poslovnih aktivnosti. Tudi tiste države, v katerih imajo sedež velike korporacije, nimajo vpliva (ali pa je ta zelo omejen) na mednarodne aktivnosti multinacionalk (Cragg, 2001: 6). Moč velikih korporacij je razvidna tudi iz statističnih podatkov. Že leta 1998 je bilo med sto največjimi gospodarskimi entitetami na svetu kar 51 korporacij glede na njihov letni promet, 49 držav pa je imelo primerljivo višino BDP-ja (McClintock, 1999: 508). Hkrati pa je seštevek letnega prometa največjih dvesto korporacij presegel skupni BDP 182 držav (McClintock, 1999: 508).

Stanje se (tudi s pomočjo pritiskov civilne iniciative in potrošnikov) počasi spreminja in korporacije so prisiljene k razmisleku o vplivu svojih dejanj na družbo in okolje. S tem se strinja tudi Jančič, ko pravi, da danes ekonomska vloga za podjetja ni več dovolj, temveč morajo ta delovati v pogojih visoke ekološke in etične angažiranosti (Jančič, 1999: 119). Nekateri avtorji omenjajo globalizacijo kot

---

² *The European Commission Green Paper: "Promoting a European Framework for Corporate Social Responsibility", April 2001.*

tisto silo, ki je kar sama nekako začela dramatično spreminjati "zavest" velikih korporacij, znotraj nje pa štiri pomembne faktorje: (1) nastajajoči globalni trg, ki ne ponuja nobene globalne poslovne kulture, ki bi opredeljevala etično sprejemljivo oz. nesprejemljivo ravnanje globalnih korporacij; (2) decentralizacijo menedžerskih odgovornosti in kontrole, če želijo uspešno poslovati, kar še poveča potrebo po skupnih vrednotah in razumevanju odgovornosti; (3) moralne katastrofe in škandale, ki so se posamično začeli že v osemdesetih in dobili svoj razmah s finančnimi škandali spomladi in poleti leta 2002 v ZDA in (4) globalne vrednostne sisteme, ki so potrebni, če želimo doseči splošne globalne sporazume o odgovornostih korporacij (Cragg, 2001: 4-5).

Razvoj in opredelitev doktrine družbene odgovornosti

Neodvisno od prevladujoče prakse med velikimi korporacijami, ki so z globalizacijo dobile "daljše roke" in hitro sledile trendu kapitalizma, ki je spodbujal kopičenje bogastva (Cragg, 2001), se je konstrukt družbene odgovornosti v literaturi pogosteje začel pojavljati že v začetku petdesetih let prejšnjega stoletja (Carroll, 1999). Kot enega vplivnejših ameriških avtorjev se navaja Bowena (1953), ki si je zastavil še danes ključno vprašanje: katere so tiste obveze družbi, ki se pričakujejo od menedžerjev? V šestdesetih letih je bil na področju družbene odgovornosti opazen porast literature, ki skuša dokončno formalizirati pomen pojma družbene odgovornosti, najbolj aktiven avtor iz tega obdobja pa naj bi bil Davis (1960), ki je pojem sicer opredelil zelo ohlapno, kot dejanja, ki so vsaj deloma motivirana od drugod in ne izhajajo neposredno iz ekonomskega ali tehničnega interesa, hkrati pa družbeno odgovornost povezal še z družbeno močjo podjetja: "... izogibanje družbeni odgovornosti vodi do postopne erozije družbene moči" (Davis, 1960: 73). Sedemdeseta leta ne prinesejo nobenega konsenza o opredelitvi, temveč se pojavi še več različnih pojmovanj. Carroll (1999) v tem obdobju največkrat omenja Johnsona (1971), ki je prvi začel razmišljati v smeri t.i. teorije deležnikov in bil prepričan, da se družbeno odgovorno podjetje v svojem okolju sooča z množico različnih interesov. V tem obdobju smo priča tudi nekaterim drugim načinom poimevanja pojma družbene odgovornosti, npr. družbeno delovanje (corporate social performance) in družbeno razumevanje (corporate social responsiveness) (Carroll, 1999). V osemdesetih letih se avtorji manj ukvarjajo z iskanjem ustreznih definicij in se raje posvečajo raziskovanju, v ospredje pa stopijo tudi nekatere alternativne teme, npr. javna politika, poslovna etika in tudi teorija deležnikov. V tem obdobju sta med avtorji zanimiva Jones (1980), ki poudarja, da mora biti družbena odgovornost razumljena kot proces in ne rezultat in Drucker (1984), ki je sicer o družbeni odgovornosti pisal že v petdesetih, v osemdesetih pa predlaga redefinicijo pomena; ta poudarja družbeno odgovornost kot poslovno priložnost. Za zadnjo dekadno prejšnjega stoletja je značilno, da ni prispevala nič edinstvenega k opredelitvam obravnavanega pojma. Velja pa, da je družbena odgovornost avtorjem služila za neke vrste odskočno desko, ki je vodila na druga sorodna področja, povezana s tem pojmom (Carroll, 1999). V tem obdobju, ki se nadaljuje v novem

tisočletju, gre torej za nadgrajevanje alternativnih tem iz osemdesetih, ob teh pa se bolj pogosto začena omenjati tudi pojem podjetje kot (dober) državljan (corporate citizen) - pojem je značilen za avtorje iz ZDA (Altman in Vidaver-Cohen, 2000; Googins, 2002).

Ne glede na različne poglede na družbeno odgovornost skozi dekade in ne glede na to, da povsem enotnega konsenza o splošni opredelitvi pojma ni niti danes (Henderson, 2001; Frankental, 2001), so avtorji v zadnjih petdesetih letih povsem jasno postavili temelje "abstraktnega" pojma, ki predstavljajo dobro osnovo za njegovo implementacijo v današnjih razmerah. V vseh opredelitvah pojma lahko srečamo nekatere osnovne izraze, kot npr. osredotočenost korporacij na potrebe in cilje družbe (ki so nad ekonomskimi), skrb za različne interese številnih deležnikov in ne zgolj za interese lastnikov kapitala, poudarjanje družbenih koristi, dobrobiti in večje kakovosti življenja ter skrb za naravno okolje, če omenimo le nekaj najbolj ključnih. Vsi se zrcalijo na tak ali drugačen način tudi v razmišljanjih malone vseh sodobnih avtorjev, ki pišejo o družbeni odgovornosti korporacij (Jones, 1980; Bowie, 1991; Carroll, 1998, 1999; Coldwell, 2000; Davenport, 2000; Mohr et al., 2001; McWilliams in Siegel, 2001 ...).

Med njimi je morda posebej zanimivo razmišljanje Bowieja (1991), ki se ne ustavlja pri teoriji deležnikov kot prevladujoči alternativni neoklasičnemu, friedmanskemu pogledu na družbeno odgovornost, ampak se z vzpostavitvijo t.i. moralnih odnosov med korporacijo in njegovimi deležniki (ti morajo biti nujno recipročni, kar pomeni aktivno sodelovanje deležnikov) in moralnim pluralizmom zelo približa razmišljanju socialnih ekonomistov. Meni, da nam teorija deležnikov (če jo razumemo s prevladujoče, neoliberalistične perspektive) ne da alternativne teorije družbene odgovornosti, temveč je samo orodje, kako prepoznati in ločiti razsvetljenega friedmanista od nerazsvetljenega (Bowie, 1991: 56). Pri svojem razmišljanju o družbeni odgovornosti si zastavi zanimivo vprašanje: ali je profit prvi cilj podjetja ali pa naj bo samo rezultat doseganja drugih ciljev podjetja (npr. zagotavljanja dela zaposlenim, zagotavljanja najboljših izdelkov kupcem itd.) (Bowie, 1991: 60), kot to velja za t.i. tretji sektor (Nyssens, 1997). Bowie meni, da je takšno razmišljanje o profitu pravzaprav bistvo teorije deležnikov, težava pa je, da (ameriške) korporacije razmišljajo "neoliberalistično" tudi takrat, ko govorijo v jeziku teorije deležnikov (Bowie, 1991: 60).

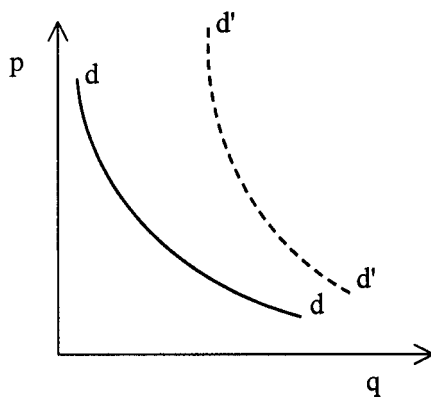
Aplikacija družbene odgovornosti: od diferenciacije do standardizacije

Iz reakcij velikih korporacij na pritiske javnosti (Nike, Shell, McDonald's...) je razvidno, da se v praksi o družbeni odgovornosti razmišlja z neoliberalističnega vidika; da je torej družbena odgovornost smiselna le, če se jo da pretvoriti v lastni interes oz. v poslovno priložnost (Drucker, 1984: 59). Večina omenjenih korporacij, še bolj pa morda tiste, ki že od začetka na trgu nastopajo družbeno odgovorno (Cummins, Patagonia...), je svoje slabosti obrnila sebi v prid in svojo družbeno odgovornost začela spreminjati v poslovno priložnost oz. konkurenčno prednost (Drucker, 1984). Njihovo početje bi Bowie (1991) označil kot dejanje razsvetljene-

ga friedmanista, saj takšno početje štiti in celo krepi dolgoročne profite korporacije (in naj ne bi bilo usmerjeno le v kratkovidno izkoriščanje). Na podoben način razmišljata tudi McWilliams in Siegel, ki menita, da "etično obnašanje omogoča doseganje konkurenčne prednosti, saj razvija dolgoročne odnose z deležniki" (McWilliams in Siegel, 2001: 118) in zagotavlja profite tudi na dolgi rok.

Če gledamo na omenjeno "konkurenčno prednost" s povsem neoliberalističnega in oportunističnega vidika, ugotovimo, da lahko korporacija, ki se vede etično in odgovorno, pridobi večji ugled in bolj zadovoljne segmente kupcev. Potrošniki bodo zaradi večjega ugleda korporacije in zagotovila o etičnosti, ki se sklada z njim lastnimi prepričanji, pripravljeni plačati ustrezno cenovno premijo za izdelke ali storitve. Na družbeno odgovornost lahko potemtakem gledamo podobno kot na tržno znamko, ki za korporacijo pomeni tudi določeno premoženje (Lah, 2000). Če je korporacija zaradi maksimiranja profita pripravljena "investirati" v družbeno odgovornost, tako investicijo zlahka ocenimo kot "mehanizem za produktno diferenciacijo" (McWilliams in Siegel, 2001: 119). Korporacija lahko na ta način ustvari določeno raven družbene odgovornosti, bodisi na podlagi privedanja družbeno odgovornih atributov (svojemu podjetju ali izdelkom) ali na podlagi družbeno odgovornih resursov v proizvodnem procesu (McWilliams in Siegel, 2001). Avtorja menita, da je družbena odgovornost kot strategija diferenciacije za korporacijo izredno privlačna možnost, saj na eni strani omogoča zadovoljevanje različnih interesov deležnikov, na drugi pa zagotavlja diferenciacijo, ki vodi do večjega povpraševanja oz. doseganja cenovne premije za izdelke na trgu (McWilliams in Siegel, 2001: 119).

Slika 2: Sprememba krivulje povpraševanja kot rezultat družbene odgovornosti podjetja

Spremembo na delnem trgu podjetja lahko ponazorimo s premikom njegove krivulje povpraševanja v desno, saj zaradi diferenciacije na podlagi investiranja v družbeno odgovornost lahko pride do povečanega povpraševanja in manjše elastičnosti, ki priča o večji navezanosti kupcev na izdelke (Sfiligoj, 1999) in njihovi pripravljenosti, da za izdelke plačajo višjo ceno.

Na tak način so v preteklosti uspela svojo pozicijo na trgu utrditi t.i. nekonvencionalne korporacije (npr. Body Shop ali Ben & Jerry's), ki so si za temelje delovanja postavile družbeno odgovorno ravnanje in se po tem diferencirale od proizvajalcev podobnih izdelkov (Bryan et al., 1998a; Bryan et al., 1998b). Podobno so se v zadnjih nekaj letih po velikih škandalih, ki so se dogajali zlasti v povezavi z izkoriščanjem otroškega dela v tretjih državah (Klein, 2001), začele obnašati nekatere od velikih multinacionalk, sledijo pa jim tudi drugi. Tak način tekmovanja oz. uporaba družbene odgovornosti kot orodja za diferenciacijo, pa v sebi skriva običajne pasti konkurence na trgu. Več je družbeno odgovornih korporacij na nekem trgu, manj je družbena odgovornost vir konkurenčne prednosti oz. diferenciacije in korporacije začnejo na račun družbene odgovornosti (če predpostavimo, da je to edini vir diferenciacije) izgubljati monopolni položaj na svojem delnem trgu. Hkrati pa začno kupci in drugi deležniki njihovo družbeno odgovornost jemati kot nekaj povsem samoumevnega in ta postane neke vrste standard, danost, ki se ji mora korporacija na trgu prilagoditi.

Z vidika celotnega gospodarstva, če nanj pogledamo skozi oči socialne ekonomije, je takšen položaj ugoden, saj vse (ali pa vsaj velika večina) korporacije prevzamejo standarde družbene odgovornosti in s tem pripomorejo k boljšemu okolju, razvoju skupnosti, izpostavljanju pomena osnovnih človekovih pravic ipd. (Cragg, 2001). Na ta način dosežemo neke vrste "javno kooperacijo", ki lahko razreši obstoječe konflikte med profitnim sektorjem in zunanjimi skupinami, tudi državo, in deluje v smeri družbenih interesov (McClintock, 1999). Korporacije postanejo neločljivi del gibanja za večjo socialno pravičnost, četrto peresce detelji- ce akterjev socialne ekonomije.

Namesto sklepa: implikacije družbene odgovornosti za slovenska podjetja

Povsem očitno je, da se je sodobna globalna družba znašla v novih okoliščinah, kjer je oblikovanje novih pomenov in novih aktivnosti nujno. Osnovo za oblikovanje teh novih pomenov ponuja socialna ekonomija, ki se lahko uveljavi le ob sočasnem sodelovanju vseh ključnih akterjev v družbi, še zlasti pa gonilne sile obstoječega ekonomskega sistema - profitnega sektorja. V zadnjem obdobju je videti, da so njegovi akterji s pričetkom družbeno odgovornega vedenja vendarle aktivneje prevzeli svojo vlogo znotraj socialne ekonomije.

Ne glede na to, da koncept družbene odgovornosti trenutno najbolj "promovirajo" predvsem velike multinacionalke, pa ta obstaja tudi med manjšimi korporacijami in podjetji. Na globalnem trgu je zato tudi za majhno odprto gospodarstvo kot je slovensko ključno, da se vsa slovenska podjetja prično zavedati, da je potrebno biti pripravljen tudi na "družbeno odgovorno konkurenco". To velja predvsem za izvozna podjetja, pa tudi za tista, ki nimajo namena prodajati svojih izdelkov na globalnem trgu, saj se konkurenca lahko pojavi na njihovem trgu.

Morda je za slovenska podjetja aplikacija doktrine družbene odgovornosti po eni strani precej nezaželen proces, saj so se takorekoč ravnokar rešila spon socializma in komaj dobro vstopila v obdobje liberalnega kapitalizma, vendar omenje-

na doktrina počasi postaja standard - tako zaradi izgrajevanja novih pomenov znotraj profitnega sektorja, kot zaradi pritiskov civilne družbe in, kar je zlasti pomembno za Slovenijo, zaradi smernic, ki jih je začela postavljati Evropska unija. Ta je leta 2001 v svojih priporočilih začela promovirati družbeno odgovornost podjetij kot način za doseg strateškega cilja, ki si ga je zadala: združiti konkurenčnost s kooperativnostjo in postati najbolj konkurenčno gospodarstvo ob hkratnem zagotavljanju gospodarske rasti z več in boljšimi delovnimi mesti in večjo socialno kohezijo. Gre torej za poskus, iz na novo definiranih pomenov oblikovati stvarnost.

LITERATURA IN VIRI

- Altman, Barbara W. in Deborah Vidaver-Cohen (2000): A Framework for Understanding Corporate Citizenship. *Business and Society Review* 105(1): 1-7.
- Arruda, Marcos (1999): A socioeconomy of solidarity and the nation-state. PACS - Institute of Alternative Policies for the Southern Cone. Dostopno prek <http://ecosol.socioeco.org/documents/67State.htm>, 28.6.2002
- Barber, Benjamin (2001): Note complémentaire après le 11 septembre 2001: La terreur comme produit de l'anarchie globale. *Gouvernance et démocratie. Les rencontres de Bled*, 56-59.
- Blumer, Herbert (1969): *Symbolic Interactionism: Perspective and Method*. Berkley: University of California Press.
- Bowen, Howard N. (1953): *Social responsibilities of the businessman*. New York: Harper & Row.
- Bowie, Norman (1991): *New Directions in Corporate Social Responsibility*. Business Horizons, julij-avgust.
- Bryan, Dennis, Christopher P. Neck in Michael Goldsby (1998a): Body Shop International: an exploration of corporate social responsibility. *Management Decision* 36(10): 649-653.
- Bryan, Dennis, Christopher P. Neck in Michael Goldsby (1998b): The scoop on Ben & Jerry's Inc.: an examination of corporate social responsibility. *Journal of Managerial Psychology* 13(5/6): 387-393.
- Bye, Raymond T. (1944): Some Criteria of Social Economy. *The American Economic Review* 34(1), Supplement, Papers and Proceedings of the 56. Annual Meeting American Economic Association: 1-8.
- Carroll, Archie B. (1998): The Four Faces of Corporate Citizenship. *Business and Society Review* 100/101: 1-7.
- Carroll, Archie B. (1999): Corporate Social Responsibility. *Business & Society* 38(3): 268-295.
- Coldwell, D.A.L. (2001): Perceptions and expectations of corporate social responsibility: Theoretical issues and empirical findings. *South African Journal of Business Management* 32(1): 49-55.
- Cook, Deborah (2001): Critical Perspective on Solidarity. *Rethinking Marxism* 13(2): 92-108.
- Cragg, Wesley (2001): Prosperity and Business Ethics - The Case for Corporate Social Responsibility in the Americas. FOCAL - Canadian Foundation for the Americas. Dostopno preko <http://www.focal.ca>, 28.6.2002
- Davenport, Kim (2000): Corporate Citizenship: A Stakeholder Approach for Defining Corporate Social Performance and Identifying Measures for Assessing It. *Business & Society* 39(2): 210-219.
- Davis, Keith (1960): Can business afford to ignore social responsibilities? *California Management Review* 28(3), 70-76.

- Drucker, Peter F. (1984): The new meaning of corporate social responsibility. *California Management Review*, 26(2): 53-63.
- Fehr, Ernst in Urs Fischbacher (2002): Why social preferences matter - the impact of non-selfish motives on competition, cooperation and incentives. *The Economic Journal* 112: 1-33.
- Fontan, Jean-Marc in Eric Shragge (1997): The social economy: Growing from the margins or growth for the marginalized? *Canadian Dimension* 31(6): 17-8.
- Frankental, Peter (2001): Corporate social responsibility - a PR invention? *Corporate Communications* 6(1): 18-23.
- George, Susan (1999): A Short History of Neo-liberalism. Dostopno prek <http://www.globalexchange.org/economy/econ101/neoliberalism.html>, 18.6.2002
- Googins, Bradley (2002): The Journey towards Corporate Citizenship in the United States. *Journal of Corporate Citizenship* 5: 85-101.
- Henderson, David (2001): The Case Against 'Corporate Social Responsibility'. *Policy* 17(2): 28-33.
- Jančič, Zlatko (1999): *Celostni marketing*. Druga izdaja. Ljubljana: FDV.
- Jones, Thomas M. (1980): Corporate Responsibility Revisited, Redefined. *California Management Review* 22(2): 59-67.
- Klein, Naomi (2001): *No Logo*. London: Flamingo.
- Lah, Marko (2000): Premoženjski in prepričevalni učinki blagovne znamke. *Javnost* 7(supl.): 153-162.
- Lutz, Mark A. (2000): On the connecting of socio-economics with communitarianism. *Journal of Socio-Economics* 29: 341-347.
- Martinez, Elizabeth in Arnaldo Garcia (2000): What is Neo-Liberalism? Dostopno prek <http://www.globalexchange.org/economy/econ101/neoliberalDefined.html>, 18.6.2002.
- McClintock, Brent (1999): The Multinational Corporation and Social Justice: Experiments in Supranational Governance. *Review of Social Economy* 58(4): 507-522.
- McWilliams, Abigail in Donald Siegel (2001): Corporate Social Responsibility: A Theory of the Firm Perspective. *Academy of Management Review* 26(1): 117-127.
- Mohr, Lois A., Deborah J. Webb in Katherine E. Harris (2001): Do Consumers Expect Companies to be Socially Responsible? The Impact of Corporate Social Responsibility on Buying Behaviour. *The Journal of Consumer Affairs* 35(1): 45-72.
- Nitsch, Thomas O. (2000): Full-fledged and forthright social economists under-acclaimed. *International Journal of Social Economics* 27(7/8/9/10): 739-767.
- Nyssens, Marthe (1997): Popular economy in the south, third sector in the north: Are they germinating economy of solidarity? *Annals of Public and Cooperative Economics* 68(2): 171-200.
- O'Boyle, Edward J. (1994): Homo Socio-Economicus: Foundational to Social Economics and the Social Economy. *Review of Social Economy* 53(4): 286-313.
- O'Byrne, Edward J. (1999): The nature of social economics: A personal commentary. *International Journal of Social Economics* 26(1/2/3): 46-57.
- Ostas, Daniel T. (2001): Deconstructing Corporate Social Responsibility: Insights from Legal and Economic Theory. *American Business Law Journal* 38: 261-299.
- Passet, Renée (2001): Les ressorts et les perversions de la mondialisation ultralibérale. *Gouvernance et démocratie. Les rencontres de Bled*, 25-32.
- Pressman, Steven (2001): The Challenge of Social Economics: A Review Essay. *Review of Social Economy* 59(1): 109-114.
- Room, G.J. (1999): Social exclusion, solidarity and the challenge of globalization. *International Journal of Social Welfare* 8: 166-174.
- Rugina, Anghel N. (1998): The future belongs to a social economy of human solidarity: a new

- orientation in theory and practice. *International Journal of Social Economics* 25(5): 855-893.
- Samuelson, Paul A. in William D. Nordhaus (1995): *Economics*. Petnajsta izdaja. New York: McGraw Hill.
- Sauer, James B. (1997): Unnatural virtues for well-living: Social economy, civitas, and public philosophy. *International Journal of Social Economics* 24(11): 1172-1190.
- Sethi, S. Prakash (2002): Corporate Codes of Conduct and the Success of Globalization. *Ethics & International Affairs* 16(1): 89-107.
- Sfiligoj, Nada (1999): *Marketinško upravljanje*. Ljubljana: FDV.
- Smith, Adam (1952): *An Inquiry Into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*. Chicago: Encyclopedia Britannica.
- Steger, Manfred B. (2002): *Globalism: The New Market Ideology*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers.
- The European Commission (2001): *Green Paper Promoting a European framework for Corporate Social Responsibility*. Dostopno prek http://europa.eu.int/comm/employment_social/soc-dial/csr/greenpaper.htm, 28.6.2002.
- Tomas Carpi, Juan A. (1997): The prospects for the social economy in a changing world. *Annals of Public and Cooperative Economics* 68(2): 247-279.
- Viveret, Patrick (2001): *Capitalisme informationnel, politique planétaire et politique de l'homme*. *Gouvernance et démocratie. Les rencontres de Bled*, 39-49.
- Westerdahl, Stig in Hans Westlund (1998): Social Economy and New Jobs. *Annals of Public and Cooperative Economics* 69(2): 193-218.